

Halide Edib Adıvar'ın "Inside India" Adlı Eseri ve Hindistan Ziyareti

Doç. Dr. Ali Fuat BİLKAN*

Özet: Halide Edib Adıvar (1884-1964), Türk edebiyatında romanları ve bir dönemin fikir hayatında aldığı rol ile tanınmaktadır. 1935 yılında Hindistan'da bir seri konferans vermek üzere Delhi'ye davet edilen yazar, buradaki gözlemlerini ve çeşitli konular hakkındaki düşüncelerini not ederek bunları "Inside India" (Hindistan'ın İçinden) adını verdiği eserinde toplamıştır. Eserde dönemin kritik konusu olan Müslüman-Hindu ayrışması, Hint kültürü, sosyal ve siyasî konular ile yazarın bu ülke hakkındaki gözlemleri de yer almaktadır. Hindistan'da gezdiği pekçok şehirde konferanslar veren Halide Edib'in bu konferansları ise henüz bir kitap bütünlüğünde Türkçe olarak basılmamıştır. Inside India, Halide Edib'in Türkiye dışındaki faaliyetleri bakımından olduğu kadar, dönemin siyasî ve sosyal tarihi bakımından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Halide Edib, Hindistan, Hilafet, Hindistan Müslümanları

GİRİŞ

Hindistan, uzun yıllar Gazneliler, Delhi Türk Sultanlıkları ve Babürlü Devleti gibi Türk devletlerinin hakimiyetinde kalmıştır. Bu hakimiyet boyunca zaman zaman Hindistan'daki müslüman devletler ve sultanlıklar ile Osmanlı Devleti arasında ilişkiler de gerçekleşmiştir. Hindistan-Osmanlı ilişkileri XV. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Behmenî, Muzafferî gibi sultanlıklarla, Babürlü Devleti döneminde çeşitli iyi niyet mektupları ve elçilerin karşılıklı ziyaretleri, her iki coğrafya arasında oluşan iletişimin de ilk örneklerini oluşturmaktadır. Osmanlıların Babürlü sarayı ile ilk ciddi temasları, Seydi Ali Reis'in 1555 yılında Hint kaptanlığına tayin edilme-

* TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi / ANKARA
afuat85@hotmail.com

sinden sonra başlamıştır. Basra'daki Osmanlı donanmasını Süveyş'e getirmekle görevlendirilen Seydi Ali Reis, fırtınaya yakalanıp Hindistan'da karaya çıkmış ve maceralı bir yolculuktan sonra Hindistan'ın taht merkezi Delhi'ye giderek 1555 yılında Hümayun Şah'ın huzuruna çıkmıştır. Bu görüşmede Hümayun'un Osmanlı devletiyle ilgili sorduğu sorular dikkat çekicidir. (Seydi Ali Reis, 1999) Bu tarihten sonra da Osmanlı Devleti ile Babürlüler arasında pekçok mektuplaşma gerçekleşmiş, ancak her iki devlet arasında bir türlü ciddî bir ittifak kurulamamıştır. Bunun sebepleri arasında coğrafyanın uzaklığı ve sürekli değişen siyasî dengelerin etkisi büyüktür.

1858'de başlayan İngiliz hâkimiyeti, Hindistan müslümanlarını Osmanlı Devleti'ne yakınlaştırmıştır. Özellikle II. Abdülhamid'in buraya özel bir ilgi göstermesi ve çeşitli vasıtalarla Hindistan müslümanlarıyla irtibat kurması, İngilizleri tedirgin etmiştir. Hindistan müslümanları arasında Osmanlı aleyhine propaganda yapan İngiliz yönetimi, hilafeti destekleyen müslüman aydınları tutuklamış ve din adamları üzerinde baskılar kurmuştur. Hindistan müslümanları oluşturdukları hilâfet hareketi ile Osmanlı Devletini ve hilâfeti desteklemeye devam etmişlerdir. "Bu hareket, dinî bir mahiyetten ziyade, hindu ve müslüman herkesin katıldığı millî bir dava halini almıştır." (Özcan, 1998: 84) Hintli müslümanlar, Millî mücadeleyi desteklemiş ve Cumhuriyetin kurulmasından sonra da Türkiye ve Türk aydınlarıyla ilişkilerini sürdürmüşlerdir.

Hindistan'da İngiliz işgaline karşı başlatılan pasif direnişte hindular ve müslümanlar ortak hareket etmiştir. Bu harekette hilâfet düşüncesi, birliği sağlayıcı millî bir sembol olarak önemli bir rol oynamıştır. Ancak Hindistan müslümanları, Türkiye'de hilâfetin kaldırılmasından sonra (1924) yeniden kendi iç meselelerine yönelmiş ve kendi içlerinde bir müslüman birliğini sağlamaya çalışmışlardır. 1930'lu yıllarda hindularla müslümanlar arasında başlayan çatışmalar, bağımsız bir müslüman devleti kurma fikrini hızlandırmış ve bu süreçte özellikle Muhammed Ali Cinnah liderliğindeki "Hindistan Müslümanları Birliği" ön plana çıkmıştır. Halide Edib'in Hindistan'ı ziyaret ettiği 1935 yılı, müslümanlarla hindular arasında oluşturulan birlik fikrinin zayıfladığı ve farklı müslüman grupları arasında Hindistan'ın bir bölümünde yeni bir müslüman devlet kurma fikrinin gittikçe kuvvet kazandığı bir döneme rastlamıştır. Onun zaman zaman bu tür bir bölünmeye karşı çıkarak tek bir devlet çatısı altında farklı din ve etnik unsurların yaşaması gerektiğini ifade etmesi, dönemin siyasî

havasını da yansıtmaktadır. Zira müslümanlar arasında bölünmeye ve ayrı bir devlet kurmaya karşı çıkan aydınlar olduğu gibi, İngiliz yönetimi de müslümanların Hindistan'dan ayrılıp yeni bir devlet kurmalarına sıcak bakmamaktadır. Halide Edib'in eserinde ortaya koyduğu fikirler, birliğin devamını arzuladığını göstermektedir.

Esasen 1926 ile 1939 yılları arasında genellikle Paris, Londra, New York ve bir süre de Delhi'de yaşayan Halide Edib'in yurtdışındaki yılları konusunda çok geniş araştırmalar mevcut değildir. Hatta yazarın bu süre içerisindeki hayatı ve faaliyetleriyle ilgili olarak kaleme aldığı birçok eseri de henüz Türkçe'ye tercüme edilmemiştir. Bu araştırmada, yazarın üç ay kaldığı Hindistan'daki hayatı ve bu ülkede yaptığı faaliyetler üzerinde durulacaktır.

Halide Edib Hindistan'da

Halide Edib, 9 Ocak 1935 tarihinde Hindistan'daki müslüman aydınlar tarafından bir seri konferans vermek üzere Delhi'ye davet edilmiştir. Bu konuda elimizde pekçok bilgi ve döküman bulunsa da, yazarın o sırada kaleme aldığı notlardan ve tuttuğu günlükten oluşan "Inside India"(Hindistan'ın İçinden) adlı eseri, onun Hindistan'daki hayatını ve faaliyetlerini ihtivâ eden en geniş kaynak niteliğindedir. Bu eser, ilk kez 1937 yılında Londra'da basılmıştır (Unwin 1937). Eserde yer alan konuların bir kısmı 1938 yılında Tan Gazetesi'nde ve tamamı ise 1940-41 yılları arasında "Yeni Sabah"ta "Hindistan'a Dair" adıyla bir seri olarak neşredildiği halde, bu yazılar henüz (Türkçe olarak) kitaplaşmamıştır (Tan 1938; Yeni Sabah, 1940-41). *Inside India* adlı eserin ikinci baskısı ise, Oxford University Press tarafından gerçekleştirilmiştir (Oxford 2002). Mushirul Hasan'ın uzun bir takdimiyle başlayan bu baskı, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişten sonraki bölümlerde, yazarın Hindistan izlenimleri, dönemin sosyal ve siyasî meseleleriyle ilgili değerlendirmeleri ve Hindistan'ın renkli kültür yapısıyla ilgili intibaları yer almaktadır. 26 bölüm ve toplam 272 sayfadan oluşan eser, 10 Temmuz 1937 tarihinde Paris'te tamamlanmıştır. Halide Edib'in bu eserinin müsveddelerini, daha önce Hindistan'daki dostları Dr. Mucib ve Zakir Hüseyin'e değerlendirmeleri için gönderdiğini ve bunların da otuz civarında düzeltmeyi ihtivâ eden bir yazıyla, yazara kitapla ilgili görüşlerini ilettiklerini, Dr. Mucib'in bir mektubu vasıtasıyla öğreniyoruz (Enginün 2000: 577-579).

1935 yılının Ocak ve Şubat aylarında sekiz ayrı konferans vermek üzere Delhi’de müslüman aydınlar tarafından kurulmuş olan Jamia Millia İslamia (İslâm Millî Üniversitesi) tarafından davet edilen Halide Edib, burada çok geniş bir çevre edinmiş ve birçok ünlü politikacı, yazar ve fikir adamıyla görüşme imkânı bulmuştur. Hindistan’da bulunduğu süre içerisinde gerek Delhi’deki Jamia Millia’da gerekse ziyaret ettiği diğer şehirlerde konferanslar veren ve buradaki müslümanlara Hindistan’ın gelecekteki siyasî hayatıyla ilgili düşüncelerini aktaran Halide Edib’in bu yönü fazla bilinmemektedir. Bu bakımdan, konferans metinlerinin ve *Inside India* adlı eserinin değerlendirilmesi, onun fikir hayatı ve Hindistan’da geçen günlerindeki sosyal ve siyasî rolü hakkında önemli ipuçları verecektir.

Halide Edib’in Hindistan’da verdiği bazı konferansların metinleri bir kitap hüviyetinde basılmıştır. “Conflict of East and West in Turkey” (Türkiye’de Doğu ve Batı Mücadelesi) adındaki bu eserin yazma bir nüshası, Hindistan’daki Bhai Vir Singh Sahitya Sadan Kütüphanesi’ndeki bulunmaktadır. Ancak yazarın o yıllarda az sayıda basılan bu konferans serisi kitabının bazı özel kütüphanelerde olması da muhtemeldir. Nitekim Halide Edib’in *Inside India* adlı eserinin de sadece üç yazma nüshası bilinmektedir. Bunlar; Nehru Memorial Museum and Library (New Delhi), Maulana Azad Library (Aligarh Muslim University) ve Indian Institute of Advanced Studies (Shimla)’de bulunan orijinal nüshadan kopya edilmiş eserlerdir.

Gerek “Inside India” gerekse “Conflict of East and West in Turkey” adlı eser, yazarın hayatının pek bilinmeyen yönleriyle siyasî düşüncelerini ihtivâ etmeleri bakımından önem taşımaktadır. Gerçi yazarın “Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri” adlı eseri, bilhassa Conflict of East and West in Turkey adlı eserle ortak bölümler ve konular içermektedir. Ancak İngilizce eserde “Edebiyat ve Kültür” (Edib 1935: 150-234) başlıklı iki bölümden oluşan farklı bir konu yer almaktadır. Türkçe eserde ise özellikle Atatürk ilke ve inkılapları ile Türk kadını, Amerika vb. konular ve daha yeni tarihî bilgiler ve değerlendirmeler yer almaktadır. Esasen her iki eserdeki ortak bölümlerde de bazı ifade, cümle ve bölümler farklıdır. (Enginün 1978: 422-454) Yazarın da belirttiği gibi, Türkçe eser “baştanbaşa yeni bir terkîp içinde” (Edib, 1955: 3) adeta yeniden yazılmıştır. Türkiye’de Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri adlı eserde, yazarın “Barnard College’de, misafir öğretim üyesi

olarak bulunduğu dönemde verdiği derslerin temelini teşkil eden "Turkey Faces West" adlı eserinden de bölümler bulunmaktadır" (Enginün 1978: 418).

Halide Edib, kendisini Hindistan'a davet eden müslüman aydın Dr. Ensarî (1880-1936) ile 7 Ocak ve 14 Nisan 1913 yılında İstanbul'da iki kez görüşmüştür (Edib, 1935: XIII, IV). Dr. Ensarî o sırada Hilâl-i Ahmer'e yardım için gelen Hint gönüllüler heyetinin reisidir. "Üçüncü Heyet-i Sıhhiye içinde yer alan bu gönüllüler 27 Aralık 328 tarihinde İstanbul'a gelmiş, Osmanlı Hilâl-i Ahmer cemiyeti tarafından karşılanmış ve Mütareke esnasında Kadırga'da misafir edildikten sonra cepheye gönderilmişlerdir. Ömerli'de bir seyyar hastane kuran heyet, savaşın yeniden başlaması üzerine bir kısım mensuplarını Gelibolu'ya göndermiştir." (Enginün, 2000: 564). Gerek Halide Edib'in Dr. Ensarî ile görüşmesi ve gerekse Hindistan'a gitmesiyle ilgili önemli bilgilere, Prof. Dr. İnci Enginün'ün neşrettiği (Enginün 2000: 556-591) "Halide Edib ile Hindistanlı dostları arasındaki mektuplaşmalar" vasıtasıyla sahip olduk. Bu mektuplar arasında yazarın Prof. Mucib (1902-1985)'e yazdığı yedi mektup ve Jawaharlal Nehru'ya yazdığı bir mektup vardır. Ayrıca Halide Edib'e gönderilen ve çoğu Bedi Şehsuvaroğlu arşivinde bulunan otuza yakın mektup da Halide Edib'in Hindistan'a ilgisini ortaya koyan önemli belgeler niteliğindedir. Genellikle Dr. Ensarî, Zakir Hüseyin ve Dr. Mucib'e ait olan mektuplar, 1934 ile 1936 yılları arasında yazılmıştır. Halide Edib'e daha sonra bazı Hintli aydınlar, gazeteciler ve üniversite öğrencileri tarafından yazılan mektuplar da vardır. Halide Edib, 1954 yılına kadar Dr. Mucib ve bazı Hintli dostlarıyla mektuplaşmıştır (Enginün 2000: 556-591).

Halide Edib'in mektuplarında, Hindistan'da verdiği konferansların basımı, tashihi vb. ile bilgilerle birlikte, Maske ve Ruh kitabıyla ilgili Hintli dostlarının tavsiyelerini de konu alan ayrıntılar yer almaktadır. Onun Hindistan'a davetiyle ilgili önemli bilgilere Dr. Ensarî'nin mektupları yoluyla ulaşabilmekteyiz. 8 Ağustos 1934'te Paris'te bulunan Dr. Ensarî, Hindistan'daki National Educational Society'nin Halide Edib'e gönderdiği 125 poundu, oğlu vasıtasıyla, o sırada Paris'te ikâmet eden Halide Edib'e gönderir. Bu paranın Hindistan seyahatiyle ilgili (bilet parası vs.) olabileceğini tahmin ediyoruz, zira aynı mektupta Dr. Ensarî'nin, bir sonraki gün, akşam saat 7.30'da yazarla buluşup Hindistan'a kışın yapacağı ziyaretle ilgili konuları görüşme talebi de yer almaktadır. Dr. Ensarî, 30 Ağus-

tos 1934 tarihli mektubunda da Halide Edib'e, Hindistan'daki genel seçimler dolayısıyla çıkabilecek kargaşa ve kışkırtmalardan bahsedip yazarın Kasım ve Aralık aylarında planlanan gezisinin, Ocak ayının ilk haftasına alınmasının daha uygun olacağını bildirmektedir. Ensarî, mektubunun devamında kendisinin de seçim sebebiyle meşgul olacağını söylemekte ve Jamia Millia'da verilecek konferanslarla ilgili teknik bilgiler vermektedir. Buna göre, toplam sekiz konferansın planlandığı ve haftada iki konferans verilmesinin uygun olacağı, böylece dört haftada konferansların sona ereceği belirtilmektedir. Ensarî, bu sırada İngiltere'de bulunan Halide Edib'den konferans programı da istemektedir. 6 Eylül 1934'te yazdığı bir başka mektubunda, 2 Eylül'de Halide Edib'in yazdığı mektubu aldığını bildiren Ensarî, konferans planını gönderdiği için de yazara teşekkür etmektedir. Ensarî, bu mektupta, Halide Edib'e ucuz, kaliteli ve hızlı bir gemi olan Lloyd Triestino ile seyahat etmesinin de uygun olacağını söyler. Ensarî, on gün sonra yazdığı bir başka mektupta, Halide Edib'e bir İtalyan gemisi olan Victoria'yı tavsiye eder. Bu mektupta yazarın, 27 Aralık 1934'te İngiltere'den hareket edip 7 Ocak 1935'te Bombay'a varacağı da ifade edilmektedir (Enginün, 2000: 566-568). Hindistan basınında çıkan haberler, Halide Edib'in, 7 Ocak 1935, Pazartesi günü Bombay'a vardığını bildirmektedir (Yorulmaz 1988:10). Fakat kaynakları ekseriyeti Halide Edib'in, bu tarihten ancak iki gün sonra Bombay'a varabildiğini belirtmektedir (Edib 2002:xvii) ki bizce bu tarih daha doğrudur. Zira gazeteler, daha 5-6 Ocak 1935 tarihinden itibaren onunla ilgili haberlere yer vermiştir.

Halide Edib'in diğer Hindistanlı aydınlar ve önde gelen liderlerle de çeşitli vesilelerle görüştüğü bilinmektedir. Dr. Zakir Hüseyin (1897-1969) ile Münih'te ve Sarojini Naidu (1879-1949) ile Washington DC'de görüşen yazar, bu görüşmeler sırasında Hindistana gelmeyi çok arzuladığını da ifade etmiştir (Edib, 1935: 1v). Nitekim yazar, *Inside India*'yı yazma sebebini, "Hindistan'ı ruhunun iklimine yakın bulması" olarak açıklamaktadır. Fakat yazarın başka sebepleri de vardır: "Ancak sadece bu değil, ben bir müslümanım ve Hindistan'da da müslümanlar var. Hatta bana samimiyetle evlerini açan Hindu arkadaşlarla kurduğumuz dostluklar, bana kendi evimde yaşama duygusu verdi."(Edib 2002: 3). Halide Edib'in bu kitabı yazmasında "kadim dostum" dediği ünlü Hindistanlı münevver Dr. Ensarî'nin de tesiri olmuştur. Halide Edib, *El Birunî*'nin Hindistan hakkındaki eserini incelemiş, Rudyard Kipling'ten Abdulhak Hamîd Tarhan'a

kadar bu ülke hakkındaki düşünceleri gözden geçirmiş ve nihayet çok sevdiği Hindistan hakkında tuttuğu notları ve intibalarını kitaplaştırmaya karar vermiştir.

“Hindistan’ın İçinden”

Halide Edib, eşi Adnan Adıvar'ın Ecole des Langues Orientales Vivantes'te Türkçe dersleri okuttuğu 1929-1939 yılları arasında genellikle Paris'te yaşamıştır. Kısa bir süre, 1931-32 akademik yılında Columbia Üniversitesinde misafir profesör olarak görev yapan yazar, tekrar Paris'e dönmüş ve hatta 1935 yılında (daha sonra Sinekli Bakkal adıyla Türkçe kaleme alacağı eseri) "Clown and his Daughter" adlı romanını da Paris'te yazmıştır. 1935 yılında Dr. Ensarî'nin davetiyle Hindistan'a giden Halide Edib, önce gemiyle Bombay'a hareket etmiş ve 9 Ocak 1935 tarihinde Bombay'a varmıştır. Burada Bombay Chronicle adlı gazetenin editörü Syed Abdullah Brelvi ve beraberindekiler tarafından karşılanmıştır (Edib 2002:xvii). Bombay'da fazla kalmayan ve trenle hemen aynı gün Delhi'ye geçen yazar, Delhi istasyonuna akşam saat dokuz civarında varmıştır. Halide Edib'i tren istasyonunda başta Dr. Ensarî olmak üzere, Jamia Millia'nın hocaları karşılamış ve kendisine büyük ilgi göstermişlerdir. Yazar, ilk olarak "iyiliksever ve insaniyet doktoru" olarak methettiği Dr. Ensarî'nin evinde (Eski Delhi'deki Begüm Ensarî apartmanında) on gün süreyle misafir edilmiştir. Halide Edib, Inside India adlı eserindeki ilk yazısında bu evden ve Ensarî'nin ailesinden söz etmektedir: "Dr. Ensarî'nin evinin adı Darü's-selam. İslam evi veya Selam evi anlamlarında. Ama ev, daha ziyade onun uluslararası vizyonunu yansıtıyor." Evin iç ve dış görünüşünü uzun uzun tasvir eden yazar, buranın siyasî tarih açısından önemine değinir ve Mahatma Gandhi ile Lord Irvin'in de buraya geldiklerini yazar (Edib 2002: 15).

Halide Edib'in Delhi'ye geldiğini haber alan ve özellikle de İngiliz yönetiminin sözcülüğünü yapan gazeteciler, onunla röportaj yapmaya gelmişlerdir. Halide Edib, bu gazetecilerin özellikle maksatlı sorular sormalarına dikkat çekmektedir: "Sordukları sorular, doğum kontrolü hakkında ne düşünüyorsunuz? Karma eğitim hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Gibi soruları..." (Edib 2002: 10). Halide Edib'in Hindistan'da kaldığı üç ay boyunca Hindistan gazetelerinde, yazarın verdiği konferanslarla ilgili haber ve yorumlara yer verilmiştir. Halide Edib'in konferanslarından bir kısmını yayınlayan The Star of India ile onunla ilgili

haber yayınlayan The Times of India, The Madras Mail, The Muslim Revival, The National Call gibi gazete ve dergiler, yazarın bu ülkede ilgiyle takip edildiğini de göstermektedir (Enginün 1978:538; The Star of India 1935).

Halide Edib'in Hindistan'da verdiği konferanslar, "Türkiye'de Doğu ve Batı Çatışması" adını taşımaktadır. Konferanslar genel olarak şu başlıklardan oluşmaktadır :

1. Devlet kurucu olarak Osmanlı Türkleri
2. Osmanlıların Gerilemesi
3. İnkılap ve Savaş
4. Türkiye Cumhuriyeti
5. Edebiyat ve Kültür-I
6. Edebiyat ve Kültür-II
7. Türk Kadını
8. Eleştiri ve Geleceğin Manzarası (Edib 1935)

Halide Edib, 15 Ocakta vermeye başladığı bu konferanslardan sonra, bulabildiği fırsatlarda sık sık Delhi ve çevresini dolaşmaya çıkmış ve çeşitli konuşmalar yapmış, gazetelere mülakatlar ve beyanatlar vermiştir. Halide Nitekim Inside India'nın ikinci bölümünde Delhi'deki eski eserler anlatılmaktadır. Buradan anlaşıldığına göre Halide Edib, Hindistan'da misafirliğinin ilk günlerini, Ludi ve Delhi Türk Sultanlıkları ile Babürlü Devletine ait tarihi eserleri gezerek değerlendirmiştir. Delhi'den Agra'ya geçen yazar, burada Tac Mahal'i ziyaret etmiştir. Halide Edib, Agra'dan dönüşünde de Viceroy Sarayı'nda dönemin İngiliz Genel Valisi Lord Willington'un konuğu olmuş ve burada birçok ünlü şahsiyetle tanışmıştır.

Yazar, Delhi ve çevresini gezdiği sırada özellikle kadın ve çocukların sağlıklı halleri ve çevrenin kirliliği konularına eğilmiş ve Hindistan'daki sosyal dengesizliğe dikkat çekmiştir. Ancak yazar, "Sarojini Naidu ve Öteki Kadınlar" başlığında anlattığı "diğer Hintli kadınlar" konusuyla, madalyonun öbür yüzünü de ortaya koyarak iki farklı Hindistan portresi çizmiştir. Eserde, Begüm Şah Nevaz, Begüm Rafi, Bayan Rustomji, Bayan Asaf Alive gibi hintli kadınlar, modern görünümlü, sosyal aktivitelerde görev alan ve iyi eğitim görmüş nitelikleriyle ön plana çıkarlar.

Halide Edib, eserinin dördüncü bölümünde Mahatma Gandhi ile tanışmasını anlatır. Halide Edib, Mahatma Gandhi'yi ilk kez görmeyi heyecanlı olarak yaşar. Bu bölümde, Gandhi'yi adeta bir roman kahramanı gibi iç ve dış portresini çizerek ayrıntılı bir biçimde tasvir eder. Sözelimi Gandhi'nin başını, Cengiz Han'ın bir minyatüründeki başı öne eğik haline benzetir. Gandhi'nin yanında oturan katip Mahadev Desai, Halide Edib ile Gandhi'nin konuşmalarını sürekli kaydeder. Halide Edib ile Gandhi arasında gelişen dostluk kısa zamanda birlikte seyahat etmeye kadar varır. Delhi ve çevresini Gandhi ile birlikte dolaşan Halide Edib, Gandhi'ye zaman zaman Hindistan'la ilgili sorular sorar ve çeşitli konulardaki görüşlerini öğrenir. Ancak Gandhi'nin "kast sistemi" hakkındaki soruya net bir cevap vermemesi, Halide Edib'in dikkatini çeker. Yazar, Gandhi'nin özellikle alt kasta mensup olanlara dokunamama (untouchability) konusunda reforma ihtiyaç olduğunu söylediğini nakleder.

Jamia Millia'daki seri konferanslarına başlayan Halide Edib, bu kurumun Hindistan'ın birliği açısından önemine değinir. O'na göre, bu üniversitenin iki önemli misyonu bulunmaktadır:

1. Müslüman gençleri kendi ideallerine uygun olarak yetiştirip bir Hindistan vatandaşı olarak görev almalarını sağlamak.
2. Müslüman kimliklerini de koruyarak Hindularla birlikte yaşamayı sürdürmek (Edib 2002: 15).

Daha önce de belirtildiği gibi, Halide Edib'in Hindistanda bulunduğu yıllar, müslüman ve hinduların birlikte yaşama veya iki farklı devlete ayrılma konusunu tartıştıkları kritik bir döneme rastlamıştır. Özellikle Jamia Millia ve benzeri bazı kurumların başını çektiği bir grup müslüman aydın, Hindistan'dan ayrılmamayı ve müslüman kimliklerini muhafaza ederek bir Hindistan milleti armonisi oluşturmayı savunmaktaydı. Başka gruplar ise farklı bir müslüman devlet olarak bağımsızlıklarını ilan etme düşüncesini desteklemekteydi. Esasen Aligarh Muslim Üniversitesi çatısı altında oluşan fikir ayrılıklarının temelinde İngiliz yanlısı bir politika güdenlerle, bağımsız Hindistan'ı savunanların çatışmaları yatmaktadır. Böylece Zakir Hüseyin, Dr. Ensarî, Mevlana Muhammed Ali gibi müslüman aydınlar, Hindistan'ın bağımsızlığını ve birliğini savunarak Jamia Millia'yı kurmuşlardır. Esasen Aligarh Muslim Üniversitesi'nin kurucusu olan Seyyid Ahmed, Batılılaşmayı savunan bir hintli müslüman aydıydı. Kurduğu Aligarh Muslim Üniversitesi'nin eğitim sistemini İngiliz eğitim sisteminden kopya eden Ahmed, İngiliz yanlısı bir anlayışı savunmaktaydı. Kurduğu

okulun açılışını, 24 Mayıs 1875'te aynı zamanda Kraliçe Victoria'nın da doğum gününe denk gelecek bir zamanda yapması bu yakınlığın da bir göstergesidir. İngiliz yönetimi, 1889 yılında Seyyid Ahmed'e "Sir" ünvanını vermiş ve Edinburg Üniversitesi tarafından fahri doktora ünvanıyla taltif etmiştir (Düzgün 1997 :38). Ancak burada Seyyid Ahmed'in daha ılımlı bir politika izleyerek Müslümanların İngiliz yönetiminde etkin bir yer almalarını sağlamayı gaye edindiğini de belirtmek gerekir.

Halide Edib, Hindistan'da pekçok fikir hareketinin bulunduğu bir dönemde, bağımsız bir Hindistan için mücadele eden Dr. Ensarî ve arkadaşlarının hareket tarzını ve düşüncelerini desteklemiştir. Onun Hindistan'a gelişi ve Jamia Millia'da konferanslar vermesi de müslüman bazı aydınlar arasında yaygın bir fikir olan "farklı milletlerden oluşan bir tek Hindistan devleti" fikrini ve bu yönde gelişen hareketi desteklediğini göstermektedir. Burada 2 Mart 1935 tarihinde, Jamia Millia'nın yeni kampüsünün temel atma töreni sırasında Halide Edib'in bu hareketi desteklediğini açıkça ortaya koyarak bin rupilik bir bağışta bulunduğunu belirtmekte yarar vardır (Yorulmaz 1988:26).

Halide Edib'in *Inside India* adlı eserinin ikinci bölümünde Delhi dışındaki şehirlere yaptığı geziler ve Hint kültürüyle ilgili gözlemler yer almaktadır. Lahore (s.85-89), Peşaver (s.90-99), Lucknow (s.100-113), Benares (s.114-126), Kalkütta (s.127-140), Haydarabad (s.141-151), Bombay (152-160) gibi önemli şehirleri ve buradaki gözlemlerini nakleden yazar, buralarda tanıştığı kişilerden de söz etmektedir. Halide Edib, bu gezileri sırasında birçok kolej ve dernekte konferanslar vermiş ve çeşitli konulardaki görüşlerini ifade etmiştir. Yazarın, Haydarabat'ı ziyareti sırasında, eyaletin eski sahiplerinden ve burada yaşayan Halife Abdülmecid'in kızı Dürr-i Şehvâr'la görüşmesi de dikkat çekicidir.

Eritme Potası

Halide Edib, Hindistan'a gittiği sırada Türkiye'de hilâfet on bir yıl önce (3 Mart 1924) kaldırılmış ve artık hilâfet düşüncesinin bir etkisi de kalmamıştı. Buna rağmen Hindistan müslümanları arasında "hilâfet romantizmi" devam etmekteydi.

Halide Edib, eserinin üçüncü bölümünü sosyal ve kültürel değerlendirmelere ayırmıştır. Bu bölümde özellikle Hinduizm ve Mahatma Gandhi hakkında geniş bilgi verilmektedir. Gandhi'nin, farklı düşünce ve inançlardan oluşan Hindistan toplumunu bir eritme potasında tek bir millet yapma

gayretini anlatan yazar, şiddetsiz tepki (Ahimsa) hareketi üzerinde de durarak Gandhi'nin bu yöndeki fikirlerini kısaca özetlemiştir. Doğrusu Gandhi de Halide Edib'in konferanslarıyla yakından ilgilenmiş ve hatta 19 Ocak 1935'te bu konferanslarla ilgili bir konuşma yapmıştır (Yorulmaz 1988:68).

Daha sonra Sosyalist lider Jawaharlal Nehru'yu Gandhi ile mukayese eden yazar, Nehru'nun merkezîyetçi fikirlere sahip olduğunu ve Hindistan'da sosyalist bir sistem uygulamak istediğini belirtir.

Halide Edib'in ele aldığı en önemli konulardan biri de İslam'ın bu eritme potasındaki durumudur. Esasen Hindistan'ın bu en kritik döneminde Dr. Ensarî, Hakim Ajmal vb. gibi çok sayıda müslüman aydının varlığı büyük bir şans olmuştur. Bu aydınların Aligarh Muslim Üniversitesi gibi eğitim kurumları vasıtasıyla Hindistan'da geniş bir millî eğitim seferberliği başlatmaları, bağımsızlığa giden yolda önemli katkılar sağlamıştır. Halide Edib, sonradan bazı fikir ayrılıklarının olduğu bu üniversiteyi anlatırken, Dr. Zakir Hüseyin'in modern fikirler taşıyan bir aydın olduğunu özellikle vurgular ve burada dinî ve ahlâkî eğitimin yanısıra, millî duygu ve düşüncelerin de (sözgelimi Urdu diliyle eğitim yapılması) öğretildiğini belirtir.

Halide Edib, Hindistan'daki hilâfet konusunu farklı bir bakış açısıyla değerlendirir. O'na göre hilâfet, Hindistan müslümanları için sembolik bir değerden ziyade siyasî ve sosyal bir güç niteliği taşımaktadır. Nitekim Dr. Ensarî, Halide Edib'in Conflict of East and West adlı eserin (Jamia Millia İslamia Press, Delhi) baskısına yazdığı önsözde bunu şöyle izâh eder: "Pan-İslamizmin, Hindistan dışındaki müslümanlar tarafından anlaşılması biraz zordur. Bu düşünce duygusallıkla veya siyaseten ortaya atılmış bir şey değil, aksine Hindistan müslümanları için kutsal ve yüce bir sevda olarak kabul edilmektedir" (Edib 2002:215).

Ensarî'nin bu düşüncelerini, Hindistan bağımsızlık mücadelesinde Hilâfet kurumunun gücünü hesaba katarak değerlendirmek gerekiyor. Zira müslümanlar ve hindular, hilâfeti bağımsızlık mücadelesinin temel taşı olarak kabul etmişlerdir. Nitekim 1920-24 yılları arasında her iki toplum bu anlayış çerçevesinde birlikte hareket etmiştir. Özellikle yeni nesil için hilâfet artık dinî bir sembol olmaktan çok, Hindistan'ın birliğini simgeleyen bir anlam kazanmıştır (Edib 2002: 214). Mahatma Gandhi de aynı anlayışla hareket ederek Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesinde ortak bir güç oluşturulmasını savunmuştur. Halide Edib, eserinde hilâfet konusunun

farklı bir yönüne de dikkat çekmektedir. Yazara göre, hilâfet düşüncesi, bir yandan müslümanların ve hinduların ortak hareket noktası olurken, diğer yandan dinî bir hüvviyet taşıdığı için her iki toplumun bölünmesine de sebep teşkil etmektedir. Bu bakımdan yazar, “anavatan” kavramının daha birleştirici bir nitelik taşıdığına inanmaktadır.

Bu dönemde Gandhi gibi “şiddetsizlik” ilkesini destekleyen bir başka lider de Abdulgaffar Han’dır. Ancak Abdulgaffar, sosyalizmi savunarak bunun İslamiyetle uyumlu olduğunu iddia etmekteydi.

Halide Edib, Hindistan’ın bağımsızlığını kazanacağına inanmakla beraber, o dönemde hemen herkesin tartıştığı bir Hindistan mı yoksa iki farklı devletten oluşan bölünmüş Hindistan mı fikirlerini de değerlendirir. 1906’da kurucuları arasında Ağa Han’ın da bulunduğu Müslüman Cemiyeti (The Muslim League) ile çoğunluğunu hintlilerin teşkil ettiği Indian National Congress (Hindistan Kongre Partisi) arasında iyi ilişkiler geliştirilmiş ve bu durum 1922 yılına kadar devam etmiştir. (Edib, 2002: 233) Ancak 1922’de cemiyette başlayan milliyetçilik akımı, her iki taraftaki birlikte hareket etme düşüncesini zedelemiştir. Halide Edib, eserinde müslüman aydınlardan Rahmet Ali’nin müslümanların farklı bir ülke olarak Hindistan’dan ayrılma gerekçelerini özetler. Yazarın bu konu hakkında fazla yorum yapmaması dikkat çekicidir. Zira o, başından beri Hindistan’ın birliği ve müslümanlarla hinduların ortak bir gaye etrafında geleceğin Hindistanını inşa etmede birlikte hareket etmelerini savunmaktadır. İngilizlerin bu ülkeyi ekonomik çıkarları için işgal ettiğini ifade eden yazar, önemli bir noktaya da işaret eder: “Ticaret, asker ve nihayet hükümet olarak Hindistan’a yerleşen İngilizler, esasen müslüman-hindu yakınlaşmasını istemiyorlardı ve her fırsatta bu iki grubun birbirlerinden farklılığını vurguluyorlardı” (Edib 2002: 245). Ancak yazarın da belirttiği gibi, yüzbin kişiyle üçyüz elli milyon hintliyi yöneten İngilizlerin tavırları da geleceğin belirlenmesinde önemli idi.

Halide Edib’in Hindistan’da verdiği konferanslar, Hint basınında büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. 7-15 Ocak 1935 tarihleri arasında çıkan bazı haber başlıkları, bu ilginin boyutunu da göstermektedir: “Modern Türkiye’nin Kurucusu”, “Demokrasi Müdafii ve Hürriyet Kahramanı”, “Türkiye’nin Jan D’ark’ı”, “Türkiye’nin En Büyük Kadını”, “Bir Eğitimci, Bir Hatip, Halkı Coşturan, Haksızlıklara Karşı Koyan ve Savaşan Bir Asker”, “Türkiye’nin İstiklâli İçin Mustafa Kemal Paşa ile Yanyana Çarpışan Meşhur Türk Hanımı Bayan Halide Edib”, “Türk Vatanperverinin Müslü-

man Kadınlara Tavsiyeleri", "Modern Türkiye'yi Şekillendiren Ünlü Türk Hanımı Güle Güle"...vb. (Yorulmaz 1989:181).

Hatta Bombay Chronicle gibi bazı gazeteler de yazarın konuşmalarını tefrik halinde yayınlamışlardır. Yine dönemin gazetelerinde çıkan ilan ve haberlere göre, konferansların tümü için 10 veya 5 rupilik, her bir konferans için ise 2 veya 1 rupilik biletler satılmıştır (Yorulmaz 1988:12).

Halide Edib, Hindistan'dan ayrılmak üzere, 12 Mart 1935'te salı günü Delhi'den Bombay'a gelir. Victoria istasyonunda kendisini misafir edecek Hâkim Fâiz ve şehrin ileri gelenleri tarafından karşılanan yazar, burada birkaç gün kalır. Bombay'da, Hindistan'da kaldığı süre içerisinde edindiği intibalarla ilgili konuşmalar yapan Halide Edib, 14 Mart 1935 tarihinde, İngiltere'ye giden bir gemiyle Hindistan'dan ayrılır.

Sonuç

Halide Edib'in Hindistan'da bulunduğu dönemde, ülkenin geleceği konusundaki görüş ve değerlendirmeler, bağımsızlığın eşliğindeki Hindistan'da çok önemli bir süreci de başlatmıştır. Gerek müslümanlar gerekse hindular arasındaki fikir ayrılıkları, yeni kurulacak devletin niteliklerini ve siyasî, kültürel yapısını da şekillendirecek nitelik taşımaktaydı. Bu dönemde, bağımsızlık için henüz ciddi bir adım atılmamış olmakla birlikte, İngilizlere karşı yapılacak bağımsızlık direnişinin karakteristik özelliği yavaş yavaş belirmeye başlamıştı. Hindistanlıların, hemen her yerde "gelecekte nasıl bir Hindistan kurulacağı" hususunu tartıştıkları bir sırada, Halide Edib, tartışma ve görüşlerin en sıcak zamanında Hindistan'a davet edilmişti. Bu davet, sadece bir konferans serisini mi amaçlıyordu, yoksa yazarın bundan başka gaye ve görevleri de var mıydı? Aligarh Muslim Üniversitesi öğrencilerinin 1935 yılında yazarı karşılarken kendisine takdim ettikleri 54 mısralık uzun şiir, Halide Edib'in bu ülke aydınları tarafından önemli bir sembol şahsiyet olarak kabullendiğini gösteriyor:

*"Ey Halide sen Türkmen Cennetinin baharısın,
Senin alnın hürriyet nurunu yansıtır.
Senin yüzün o masum Meryem'in bakışını cezbeder.
Kişiliğinin ışığına melekler imrenir.
Güller acılı ve bülbülün kalbi de kıskançlıktan dolayı kırılmış,
Senin sözlerin Kevser ve Tesnim canlılığı getirir."
(Edib 2002: XXIV)*

Yazarın Kalküta'daki Carmichael Hostel Union'u ziyareti vesilesiyle yayınlanan beyannamede de "hürriyet kahramanı" ve "bağımsızlık sembolü" ve Asya kadınlarının lideri" olarak vasıflanması dikkat çekicidir (Enginün 2000:583). Bu beyannamede, Halide Edib'in reformist ve eğitici yönü övülerek kadınların şuurulanmasındaki rolü de anlatılır. Bu geziler sırasında, Kazi Nazru'l-İslâm adlı şairin, Müslüman kadınlar hakkında yazdığı bir şiirde, şöyle bir mısra dikkat çekmektedir:

"Bu kadınların prangalarını çözün, bin Halide Hanım yetişecektir!" (Enginün 2000:590).

Halide Edib'in Hindistan'daki konuşmaları Hintli aydınlar ve öğrenciler tarafından büyük bir ilgiyle takip edilmiştir. Sözgelimi, yazarın Kalküta'da yaptığı konuşmayı "yedi binden fazla öğrenci" izlemiştir. Onun Haydarabat'ta verdiği konferansa da "beş bin kişi" (Yorulmaz 1988:25-26) katılmıştır.

Halide Edib'in, Hindistan'ı ziyaret ettiği dönemin şartları ve buradaki konuşmalarında ifade ettiği siyasî mesajlara bakılırsa O'nun, Hindistan'ın birliği ve farklı milletlerden, dinlerden oluşan bir "anavatan" görüşünü savunmak ve hilâfet kurumunun Hindistan'ın birliğine vasıta olmak üzere algılanmasını anlatmak için buraya özellikle davet edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim eserinin sonunda Jane Adams'ın "kendi başına giden kimse birşey kazanamaz, eğer bir yerlere gideceksek, hep birlikte gitmeliyiz" sözündeki birlikte hareket etme düşüncesi, yazarın konferanslarında ve ikili temaslarında sürekli dile getirdiği bir anlayışı da özetlemektedir. Eldeki bilgi ve belgeler, Halide Edib'in Hindistan'a davetinde, buradaki Müslümanlara moral vermek ve ileride oluşabilecek yeni bir yönetimde Müslümanların Hindularla bir arada yaşayabilecekleri ve yönetime eşit seviyede katılabilecekleri bir anlayışı telkin etmek amacının ön planda olduğunu göstermektedir. Ancak Halide Edib'in Hindistan'ı kritik bir tarih süreci arefesinde ziyaretinde başka sebepler ve saıklar de olabilir.

Halide Edib'in Hindistan'daki konferansları hayli akisler uyandırdığı gibi, kendisine dostlar da kazandırmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi, Halide Edib, uzun zaman Hintli dostlarıyla mektuplaşmıştır. Yazarın, çoğu henüz elde edilemeyen mektupları, Tan ve Akşam gazetelerine yazdığı Hindistan ve Gandhi ile ilgili yazıları ve Hindistan basınının konuyla ilgili haber ve değerlendirmeleri, Halide Edib'in Hindistan'daki faaliyetleri konusunda siyasî tarih araştırmalarında kullanılabilir oldukça geniş bir malzeme teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Aziz Ahmad (1999), *Studies in Islamic Culture in the Indian Environment*, Oxford University Press, Oxford, London.
- Bayur, Y. Hikmet (1987), *Hindistan Tarihi*, TTK. Yayınları, C.I,II,III, Ankara.
- Düzgün, Şaban Ali (1997), *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, Akçağ Yay., Ankara.
- Enginün, İnci (1978), *Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- (2000), *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh yay., İstanbul.
- Halide Edib (1926), *Memoirs of Halide Edib*, The Century Co., New York, London.
- (1935), *Conflict of East and West in Turkey*, Jamia Millia Extension Lectures. (Eser Delhi'de basılmıştır. Ancak elimizde Lahor'da Royal Printing tarafından yapılan tıpkıbasım bulunmaktadır.)
- (1955), *Türkiye'de Park, Garp ve Amerikan Tesirleri*, İstanbul.
- (2002), *Inside India*, (with an introduction by Mushirul Hasan) Oxford University Press, New Delhi. (272 sayfa, ISBN: 019-656881-7)
- Jaaharlal Nehru (1995), *The Discovery of India*, Oxford University Press, New Delhi.
- K.K. Aziz (1967), *The Making Of Pakistan, A Study in Nationalism*, Chatto and Windus, London.
- Landau, Jacop M.(1990), *The Politics of Pan-Islam*, Clarendon Press, Oxford.
- Muhammed Sadiq(1989), *The Turkish Revolution and the Indian Freedom Movement*, Macmillan, New Delhi.
- Mushirul Hasan (2001), *Nationalism and Communal Politics in India, 1885-1930*, New Delhi.
- Özcan, Azmi (1992), *Pan-Islamizm, Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İSAM Yay., İstanbul.
- (1998), *Osmanlı-Hindistan Münasebetleri*, TDV., İslâm Ansiklopedisi, İstanbul.
- Seydi Ali Reis (1999), *Mirâttırık-Memâlik*, Haz.: Dr. Mehmet Kiremit, TDK. Yay., Ankara .
- Tan [Gazetesi], (1938), nr. 1032-1171, 16 Mart – 2 Ağustos 1938.

The Star of India (1935), c.III, nr.122, 11 Ocak; nr.134, 25 Ocak ; nr. 143, 5 Şubat; nr. 147, 9 Şubat; nr.153, 16 Şubat; nr. 154, 18 Şubat ; nr. 162, 27 Şubat; nr. 163, 28 Şubat. Prof. Dr. İnci Enginün, bu dergi dışında, *The Times of India*, *The Madras Mail*, *The Muslim Revival*, *The National Call* gibi yayınların da Halide Edib'in konferanslarıyla ilgili haber ve değerlendirmeler yaptığını tespit etmiştir. (Enginün, 1978: 537-538)

Yeni Sabah (1940-41), 28 İkinciteşrin 1940 – 8 Şubat 1941.

Yorulmaz, Osman Bülent, (1988), “Halide Edib'in Hindistan Hayatı”, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Ens. -basılmamış yüksek lisans tezi-, İstanbul.

——— (1989),“Hint Basımında Halide Edib Adıvar”, *Türkçülük Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 1988, Sayı: 4, TTK. Yay. Ankara.

Halide Edib Adivar's Work Named "Inside India" and Her Travel to India

Assoc. Prof. Dr. Ali Fuat BILKAN*

Abstract: Halide Edib, one of the most famous novelists in the 20th century Turkish Literature, has many books and articles. When she went to India for a conference series in 1935, she recorded her observations about Indian Muslims and Indian culture. These notes and diary were published in 1937 under the title of Inside India. Unfortunately, in Turkey neither this book nor this period of the author's life are widely known. Inside India is a valuable work in terms of understanding this period of the author as well as the social and political atmosphere of India.

Key Words: Halide Edib, India, Caliphate, Indian Muslims

---

* TOBB ETU / ANKARA
afuat85@hotmail.com

Произведения Халиде Эдиб Адывар а Под Названнем «Inside India» и Посещение Индии

Али Фуат БИЛЬКАН, д.и., доцент

Резюме: Халиде Эдиб Адывар (1884-1964) известна в турецкой литературе своими романами, а также играла роль в идейной жизни того периода. Писательница, которая была приглашена в 1935 году в Дели для выступлений на конференциях, собрала свои наблюдения и размышления на различные темы в произведении под названием «Изнутри Индии». В произведении были изложены расхождение Индусов-мусульман, которое являлось критической темой того периода, социально-политические темы, а также наблюдения писательницы об этой стране. Халиде Эдиб объездила многие города Индии, где выступала на конференциях. Однако, еще не издан сборник этих выступлений на турецком языке в виде книги. Ее произведение «Изнутри Индии» имеет важное значение с точки зрения ее деятельности вне Турции, а также в отношении политической и социальной истории того периода.

Ключевые слова: Халиде Эдиб, Индия, Халифат, Мусульманы Индии

---

¹ ICBB Этнолоджи-Тюркoloji Merkezi Улусу Разыт-АНКАРА
afua65@hotmail.com